

Саша С. Марковић¹
Универзитет у Новом Сад
Педагошки факултет у Сомбору,
Сомбор (Србија)

УДК 94(470)“1914/1918”
94(=161.1)“20”
271.222(470)
Оригинални научни рад
Прихваћен 14.10.2017.
doi:10.5937/socpreg51-15195

„КРСТ” ПРОТИВ „МАЧА”. РУСИЈА, ИНТЕЛЕКУТАЛЦИ И НАЦИОНАЛНА ИДЕЈА 1914.

Сажетак: Прошлост Великог рата 1914–1918, актуелна у годинама обележавања његове стогодишњице, више него икада обогаћена је истраживањима чији циљ нису само расветљавања војно-политичких догађаја. Све више стручна јавност, али и заинтересовани грађани у прилици су да сазнају разноврсни аспект друштвених идеја и креирања националног идентитета. Руска друштвена мисао је током 19. века имала изузетно комплексан развој. Трагајући за садржајем сопственог идентитета, Руси су се и окретали западу у нади да ће им понудити нешто ново, али су покушали и да на традицији окарактеришу и свој аутохтони словенофилски профил. Неоспорно огромно Царство омогућило је истицање специфичне улоге Русије у развоју човечанства. Почетком 20. века, руска друштвена мисао којом се држава руководила покушала је да сједини хришћански универзализам и националистички егоизам. Последица тога била је изразита емотивност националне идеје која се ослањала на интуитивност, специфичну руску улогу и њен месијанизам. Рационално постављени третман државних интереса, иако приступан у крајњој консеквенци одлуке, био је обележен саосећањем. Руски цар Николај Други, иако је војно-политичка и привредна ситуација у земљи указивала на неспременост, стао је у одбрану „словенске браће”. Руски народ је подржао тај став, а немачки империјализам је рачунао на то јер се и сам руководио „тевтонском доминацијом”.

Кључне речи: рат, идеја, дужност, врлина, нација, патриотизам.

Руски месијанизам

Руско царство, почетком 20. века била је империја оптерећена бројним друштвеним противуречностима проистеклим, између осталог, и из контроверзног интереса да води успешну глобалну политику. Упркос очекивањима, поразом завршен војни конфликт с Јапаном 1905. године, извео је незадовољно становништво на улице Москве и Петрограда како би се покренуо процес промена. Постојећи конзервативизам Русије, који је модернизацију друштва условљавао и успоравао захтевима

---

¹ milnik.markovic@gmail.com

очувања „руске душе“ оличене у царизму, народности и вери, допустио је покретање процеса модернизације руског друштва. Руковођен идејом успешне симбиозе традиционалних вредности и савремених друштвено-економских односа, Петар Столипин (1862–1911) трансформише традиционалну Русију враћајући поверење у њену идејну, привредну и војно-политичку моћ на глобалном нивоу. „То је било потребно тако спроводити да се, са једне стране не противи развоју капитализма, а са друге стране, не дозволити при развоју капитализма да се тако брзо униште темељи газдинског домаћинства” (Karpov, 1925, стр. 59) Вођен тиме, Столипин је тада и говорио: „Нама је потребна велика Русија” (Menshikov, 2012, стр. 205). Реформе, пре свега садржане у развоју приватне својине на селу и развоју конкурентности руске пољопривреде показале су се као позитивно искуство развоја руске државе. „Столипин у улози министара није био бирократа. За темељ руског живота то се показало као струја свежег ваздуха, могућност младе, установљене организације власти, што је у годинама после револуције за многе било прихватљиво и улило је нову наду и веру у државу” (Menshikov, 2012, стр. 207). Русија је изнова почела да улива поверење Западној Европи када је реч о могућем савезништву, а ради контролисања империјалних апетита Немачког рајха. „Императори и империје су били стари, али је империјализам био сасвим нов” (Hobsbawm, 1987, стр. 60). Јачање Немачке, након њеног уједињења, оствареног на таласу националистичке одлучности и на понижењу Француске, а које је стимулисао пруски милитаризам био је донекле контролисан политиком канцелара Бизмарка.² Његовим одласком немачки кајзер, вођен одређеним саветима, није више био задовољан доминацијом у Европи, већ је подстицао експанзионистичку политику која се претећи суочавала са етаблираним интересима других сила (Роров, 1990, стр. 263). Правдајући ту своју стратешку визију будуће Немачке непримерним запостављањем немачког интереса и колонијалних прохтева, Вилхем Други је своју националистичку фикцију намеравао да оствари војном доминацијом и у облику територијалног проширења. „Национализам који је основан као стандардна верзија националне идеологије и програма, суштински је био територијалног карактера” (Hobsbawm, 1987, стр. 147). Био је то почетак трке у наоружању која је утицала на стратешка повезивања геополитичког простора Европе, а која се сада придржавала пословице „*si vis pacem, para bellum*”.

Консеквенце овог неизвесног међународног стања утицале су и на уобличавање националних интереса европских држава. Русија је, суочавајући се са сопственим изазовима и ослањајући се на концепт словенофилства, креирала доктрину државног и националног интереса Царства. „Свесловенски савез је јединствена и стабилна основа на којој може да настане аутохтона словенска култура – услов *sine qua non* њеног развоја. Та мисао је главни ток нашег истраживања” (Danilevski, 2008, стр. 427). Империјални суноврат Европе оптерећен егоистичним интересима условио је „потрагу за надом” која ће улити ново поверење у међународне односе. Утицајни друштвени мислиоци Русије, руковођени изазовом потраге за одговором, понудили су „руску идеју” као излаз из антагонизама. „Руска мисао, руска искања с по-

² Разматрајући немачку националну идеју, уочи Великог рата, Руси су континуитет њене империјалне агресивности проналазили и у политици Бизмаркове доминације. „Основна идеја Бизмаркове политике било је неуважавање народне индивидуалности и међународних односа” (Russian thought 1914, стр. 48).

четка 19. века и почетка 20. stoleћа сведоче о постојању руске идеје, која одговара карактеру и позиву руског народа. Руски народ је религиозан по својему типу и по својој душевној структури. Религијски неспокој својствен је и онима који не верују” (Berdjajev, 2006, стр. 229).

Стварање словенског света – „Славјанског мира” (Danilevski, 2008, стр. 611), као противтеже идејно истрошеном Западу, условљавало је одређна неразумевања која су доприносила поспешивању наратива о „нецивилизованом Истоку” и Русији као њеном типичном представнику. „Током 19. века европљанини нису веровали нити у мирољубивост Русије, нити у мудрост и прогресивност замисли њеног иператора. Они су себе убеђивали да Русија тежи ка територијалном проширењу и намери да покори све своје суседе [...] Западна Европа не познаје Русију” (Ilin, 2015, стр. 43). Наговештај изразитог конфликта културних вредности постао је источник аутохтоне мисли руски интелектуалаца. „Борба са Западом је јединстено спасоносно средство како за излечење наших руске културе, тако и за развитак општесловенских симпатија” (Danilevski, 2008, стр. 520). Детектовање руске јединствености која је прихватала културни „клинч” са Западом није значила негирање западне цивилизације. Сасвим супротно, вредности Запада биле су прихватљиве, али су њихове државно-интересне адаптације у Русији биле пример редукције основног израза вредности (Danilevski, 2008, стр. 286). Преточене у интересе, вредности су мутирале у сопствено идеолошко наличје које је подстицало егоистичну самоувереност претећи тако, уобразиљом нихилизма опстанку европске цивилизације којој се и Русија приклонила. „Шта је то нихилизам? Нихилизам је материјализам и ништа више” (Danilevski, 2008, стр. 349).

Руска друштвена мисао понудила је свој концепт изласка из постојеће кризе. Тај излаз био је ослоњен на суочавање са сопственим недостацима. Најпре је, почетком 19. Века, руска друштвена мисао била заснована на потпуном негирању сопствених вредности (Coplston, 1992, стр. 38). Нада се с временом, у том контексту проналазила у људској солидарности и хришћанском поверењу у људско покајање и његову христоликост. „Битно је да је Нову Реч Русије Достојевски непогрешиво наслутио. То је реч помирења за Исток и Запад у савезу вечне истине Божије и слободе човечије” (Solovyov, 2006, стр. 92).

Из тог верског филантропизма и уверења у потребу приближавања европских цивилизацијских дискурса проистицала је потрага за упориштима која ће омогућити сарадњу. „Русија је довољно показала и Истоку и Западу своје физичке снаге у борби са њима – сада је на њој да им покаже своју духовну снагу у измирењу” (Solovyov, 2006, стр. 90). Одговорност у вези са овим потенцирањем „измирења” била је велика. „Руски месијанизам може прихватити и човек Запада, који поштује своју велику и свету културу, и чак га прихватају неки пророчки оријентисани западњаци” (Berdjajev, 1996, стр. 138). Национализам – окарактерисан као територијални егоизам политички јединственог народа могао је бити превладан. Разобличавање егоизма националне идеје и трагање за њеним вредностима које би могле да јој омогуће опстанак налазе смисао о постојању у универзализму откривеном у јеванђељима. „У Новом Завету нема ни речи о било каквим посебним нацијама и чак се изричито наглашава да никакав национални антагонизам више не може да има места” (Solovyov, 2006, стр. 107). Тај контекст је, дакле, био у супрот-

ности с присутним етнофилетизмом, то јест приступом у којем је универсализам хришћанства подређен националној идеји.

Руско царство, у концепту идеологије самодржавља која је доминирала у 19. веку, почивало је на верској припадности и народном поверењу. Упркос томе, демографска структура становништва Царства указивала је на њен мултинационални карактер. Уважавање демографске ситуације и ослонац на хришћански универсализам утицали су на јачање идеје о патриотизму који уважава национални и конфесионални диверзитет, с једне стране, и окренутост према појединцу, с друге стране. Руско самодржавље трансформиласло се у правцу поспешивања одговорности према грађанима. Идентитет човека, појединачно, подразумевао је његов снажан емотивни и рационални израз. Њихов однос почивао је на интуитивном приступу који је неговала вера личности вођена човекољубљем – идеја о богочовеку. „Ungrund и христологија [...] Основни и изворни феномен религијског живота јесте сусрет и узајамно деловање Бога и Човека, кретање Бога према човеку и кретање човека према Богу. Зато не би требало почети филозофирати или теологизирати ни од Бога ни од човека него од Богочовека” (Lubardić, 2003, стр. 40). Опасност неговања те религиозне идеје лежала је у њеној идеологизацији која је нудила мистицизам као уточиште од стварности (Loski, 1995, стр. 35). Мистицизам је могао да успе једино у околностима неповерења у сопствене ставове и услед разочарања поводом њиховог неразумевања. „Ако су у деценији пре рата представници најекстремније русификације тежили да обрате националне мањине у православну веру и асимилију их у руску културу, рат је донео квалитетне промене” (Lor, 2012, стр. 199–200).

Ипак, уочи Великог рата, својом ширином разумевања и толеранцијом других обичаја и традиција Русија је претендовала да постане отацбина актуелне демографске, конфесионалне и националне разноликости народа који живе у оквиру царства и да се нада остварењу идеје свесловенског јединства, али и заједништва са другим народима у оквиру уобличене „саборности” – хришћански утемељене, али социјално актуелизоване. „Ја сам уверен, да је једино Русија која је имала талентоване вође могла да реши, још пре три-четири хиљаде година словенско питање које је део наше данашње трагедије” (Menshikov, 2012, стр. 217).

Креирање универсализма руске националне идеје имало је упориште у наглашеном синкретизму национализма и хришћанства. „Национални и религијски моменти се преплићу и у неким тачкама се тајанствено спајају” (Berdjajev, 1990, стр. 86). Он је проистекао из савременијег третирања православља, односно из либерализације идеје о слободи воље и избора, а у покушају да се традиционално учење православља модернизује. „Покрет за обнову у руској православној цркви био је део општег кретања ка религиозном модернизму које се почетком двадесетог века уочавало у већини хришћанских заједница” (Bilington, 1988, стр. 584).

Искључивост националистичке перцепције била је „оплемењена” вером која тражи разумевање за другог надајући се очувању сопственог. Тај приступ био је последица доминације „интуитивности” у сагледавању друштвених идеја. Српски народ је такође неговао наратив оваквог приступа. „Срби су се вером ослобађали националог самољубља и свих окова историје, развијајући стално свест о дубокој и органској вези са другим народима и њиховим културама, што уопште није тешко

доказати” (Bigović, 2000, стр. 223). Насупрот научној доктрини, националну идеју креирао је уметнички израз Достојевског пре свих, али и Пушкина, Гогоља, Толстоја и др. (Subotić, 2013, стр. 53) Руски народ је своју националну идеју приклонио много ширим вредностима у нади да ће избећи сопствену ограниченост. „Шта је национализам? То је алгебарски x , што значи веома сложен и вишеслојан садржај. Али суштина национализма је племенит егоизам, сазнајни и трезвени, упоран као душа, као савест” (Menshikov, 2012, стр. 210).

Племенитост је могла да се оствари и кроз саосећање за непримерене и неоправдане патње других како блиских народа – међу њима су били и Срби – тако и оних са супротним погледима. Зато Берђајев и пише да: „Тајна сваког националног бића заслужује саосећање, у њу треба пронићи чак и када је реч о нацији која нам је непријатељска” (Berdjaev, 1990, стр. 75). Рефлексија тог става у спољној политици, по тумачењу одређених савремених кругова руске историографије, била је „мирољубивост”, а не ратнохушкачка пропаганда. (Multatuli, 2014, стр. 23). Тај дискурс био је присутан у Русији још од времена прихватања хришћанства, кад је континуитет православља из центра у Цариграду пренет у Москву, с намером да наредног не буде. Есхатолошки карактер те идеје и месијанска улога Русије, прожео је, заправо, не само духовну и друштвену мисао Русије уочи Великог рата већ је био присутан и у јавности неговањем штампане речи. „После пада другог Рима, трећи Рим – Москва – довољна је себи самој; четвртог Рима неће бити” (Russian thought, 1914, стр. 41). Потреба за одговорима на „крајња питања”, појављујући се изнова међу руским интелектуалцима који су нудили сопствене визије опстанка, крила је, заправо, рањивост и непостојаност понуђених одговора у вези с националном идејом Руса и „несигурност у погледу сопственог идентитета” (Subotić, 2013, стр. 113). И Николај Берђајев је на недостатке националне идеје Руса такође упозоравао пишући да је „национална самосвест је још увек нејасна и хаотична” (Berdjaev, 1996, стр. 138).

„Крст” против „мача”

Пред Први светски рат формулација о „Москви као трећем Риму” постала је политички програм државе која је свој национални интерес поистоветила с посебном месијанском улогом (Subotić, 2011, стр. 173). Овај дискурс о посебности сопствене државне и националне улоге није био европски преседан (Hosking, 2006), али је његов ирационални карактер –који апстрахује историјске процесе, за разлику од других примера, био много више посвећенији намери придобијања емотивне поддршке како појединца, тако и народа. „У овим сасвим различитим историсјким контекстима упорно се обнавља формула према којој је Москва – трећи Рим. У односу на друге сличне националне формативне митове аисторичност и есенцијалистички карактер ове формуле не представља нешто посебно и неуобичајено” (Subotić, 2013, стр. 63). Одлучност у намери да се интереси који очигледно угрожавају идентитет других остваре по сваку цену условили су војно-политичку и геостратешку подељеност Европе. Разматрајући те противуречности савременог друштва, у покушају да их разумеју и одреде се према њиховим поривима и мотивима, руски интелектуалци су поражавајући антагонизам, ослањајући се на словенску

посвећеност и традиционалност, тумачили намером да се свет слободарског духа и људског поверења покори пред налетом моћи и бруталне организације силе. Метафорично, сукоб Русије и Немачке који се очекивао, јер се за поводом интензивно трагало, био је одређен терминима „мач” и „крст”. „Мач” је представљао необуздану и амбициозну моћ немачког Рајха, а термин „крст” представљао је смерност, правдољубивост и саосећање са сународницима и словенским народима, пре свих, са српским народом. „Када је разбојнички мач био извучен из корица и био размахнут над малом Србијом, Руски народ се подигао против њега са крстом” (Егн, 1915, стр. 6). Немачки Рајх је, у овом контексту, тумачен као државни провизоријум милитантне структуре чија је свакодневница подређена неговању и јачању војне моћи. Треба истаћи да су руски интелектуалци, већ годинама уназад, Немачку називали „Пруска империја” и „утврђени логор” (Кареуев, 1883).

Културна достигнућа немачког народа су утилитаристички инспирисала становиште о надмоћности германске расе. Јединственост културе и милитаризма било је тумачење Руса о садржају конфликтног националног обрасца уједињене Немачке. „Наша (односи се на Немце – примедба С.М.) култура и наш милитаризам су једно” (Егн, 1915, стр. 12).

Немачко становиште у вези са сукобом и спрегом културе са милитаризмом, које су Руси критиковали као егземплар агресивности, заснивало се на одбрамбеном оправдању вредности и националног идентитета. У вези с тим био је постигнут завидан ниво националног јединства. „Ујединили су се сиромаси и богати [...] певајући прикључили редовима људи који марширају” (Antolović, 2016, стр. 265). У формулацији одбрамбеног патриотизма и „херојског рата” учествовали су бројни немачки интелектуалци за које су руски војници били „руске хорде”. За такав доживљај ратне стварности, милитаризам није био освајачка претња, већ једино упориште одбране немачког народа од деструктивних претензија са истока, односно „руског деспотизма” како га је Вилхем, немачки кајзер, насловио. На руски одговор поводом тих ставова немачких интелектуалаца није се дуго чекало.

Руски научници су почетком 20. века заступали идеју о науци као јединственом људском ресурсу који не зависи од државних граница нити од националних и политичких доктрина. С тим у вези, они су активно учествовали и у политичком животу земље у намери да реформишу конзервативну државну идеју и подстакну отвореност према модернизацији. (Kolčinskiy, 2007, стр. 21) Њихов „научни интернационализам” утицао је на упознавање са системом научне организације других држава у намери да се позитивна искуства пренесу у Русију. Услед тога, у предвечерје Великог рата, дошло је својеврсеног друштвеног парадокса. Наиме, док је геополитичко савезништво државе било окренуто савезу са Француском и Енглеском, дотле је научна јавност била под утиском развоја науке у Немачкој и њене организације (Kolčinskiy, 2007, стр. 21). Идеологизација ставова немачких научника у корист национализма, девастирала је концепт „научног интернационализма” и довела да реакције научника из Русије. Они су стали у одбрану своје земље оптужујући некадашњи узор, Немачку, за издају наднационалног кодекса науке. Тиме је интернационални карактер научног повезивања постао подређен државним интересима (Kolčinskiy, 2007, стр. 34). Видно узнемирени руски научници писали су о томе „како су католици ишли на поклоњење папи у Рим, тако се су руски научни-

ци научили да иду на поклоњење немачким научницима” (Day, 1914). Та својеврсна зависност од немачке науке, о којој су, протестујући против манифеста подршке немачких интелектуалаца немачком ратном циљу, писали руски научници-интелектуалци била је обојена тоналитетом разочараности и изиграности. На прагу тих ставова била су гледишта и Руске православне цркве. Тако је 1914. и Црквени гласник забележио да је за „Русе немогуће заборавити владајућу улогу Немачке у европској цивилизацији” (Buldakov, 2015, стр. 167).

Уверени да ће успети да ослободе „руски дух од немачке обраде” (Day, 1914), научници су подржали ратну политику своје државе. Поука која је том приликом послата младим људима, будућим научницима односила се на окретање научним ресурсима отаџбине. „Размишља ли неко о томе да наши млади научници за дисертацију не иду у Немачку, већ да их раде код куће на руском језику” (Moscow News, 1914). Рововски укопи продрли су и у науку, а тумачени су као чин патриотизма. У том контексту био је и „Одговор немачким интелектуалцима” с потписом 166 универзитетских професора из Петрограда и Москве (Day, 1914), затим, овом приликом помињемо и „Протест представника руске науке против неправедног рата Немачке и Аустро-Угарске” (New time, 1914). „Отаџбинска наука постала је самодовољна и имала је националне научне часописе и професионална друштва” (Kolčinskiy, 2016, стр. 129).

Треба скренути пажњу да је поред овог постојећег mainstream-а међу научницима било и оних који су доследно одбацивали рат као начин решавања међународних односа. Један од њих био је и историчар и социолог Николај Иванович Карејев, уз Виноградова и Коваљевског (П. Г. Виноградов, Н. И. Кареев, М. М. Ковалевский) представник познате „руске школе”. Придржавајући се латинске пословице *Inter arma silent Musae*, Карејев није желео да пристане на некритичко прихватање националног израза сопственог народа. Кад је почео ратни сукоб, он је на њега гледао као на реалност коју треба што пре окончати, а визија послератног времена му је била привржена идеји обнове сарадње. Карејев је писао да се „немачки националистички идеализам претворио у руско словенофилство”. Отуд његов антигерманизам није проистекао из подршке руском национализму, већ су и један и други били представници недопустиве идеологије екстремизма. Немачка „шовинистичка еуфорија” (Filimonov, 2015, стр. 108) имала је, у тумачењу Карејева адекватног пандана у „верноподаничком шовинистичком тону” Руса. (Filimonov, 2015, стр. 108)

За разлику од овог једва приметног дискурса, већина универзитетских професора је, путем писане речи, реаговала и на немачко тумачење милитаризма. Њихов осврт има заједничку основу у одређењу концепта милитаризма. За Русе он је био начин остварења немачке доминације, а никако немачке одбране. „Историја Немачке последњих година је показала пророчку дубину тих речи” (Russian thought, 1914, стр. 43). Одговор на ову масовност код Немаца у подршци остваривању циљева државе био је позив Русима да се уједине у очувању својих интереса. „Сву способност и енергију свог духа, руска интелигенција је дужна да усмери у правцу остваривања војног циља Русије – победи” (Fatherland, 1914).

На тај начин је актуелизован приступ расног супарништва Германа и Словена. „Словенска раса је по свом историјском положају супротстављена германској раси” (Berdjajev, 1996, стр. 142). Тај екстремни прелаз из културног обрасца немачке на-

ционалне идеје у националистички експанзионизам догодио се оног тренутка када је немачки дух, како руска мисао тумачи, прерастао у потребу остваривања немачке воље – „немецкая воля” (Russian thought, 1914, стр. 45). Она је могла да се оствари, услед неприхватљивог нераздевања од других народа, једино истрајном силом, одлучном упорношћу да се спроведе и заносом националног самољубља – „национальное самолюбие” (Russian thought, 1914, стр. 52). Све ове околности које су утицале на еклектицизам немачке државно-политичке доктрине довеле су до ратног сукоба у којем је рат за Русе био одбрамбеног карактера, како са национално-државног, тако и са становишта словенске идеје заједништва.

Срби и контекстуализација руског месијанизма

Почетком 1914. године, како западноевропске земље, тако и земље Балкана, пре свих Краљевина Србија, сматрале су, уз нескривену наду, да ће то бити и реалност, да је, након Балканских ратова, стабилизована војно-политичка ситуација и да је мир најприхватљивији војно-политички контекст функционисања стварности. На идентичну атмосферу наилазимо и у Русији. „У Русији, Европи и у целом свету била је тишина: спокојан стварачки радни напор стотине милиона, одмор и разонода хиљада. Нико није очекивао страшне догађаје баш тих дана” (Kondurškin, 1915, стр. 7).

Чин атентата у Сарајеву није нарушио ту атмосферу спокојства, а европска дипломатија налазила се на одмору. Вест о убиству престолонаследника Аустро-угарске Франца Фердинанда и његове супруге Софије с великим интересовањем и добром информисаношћу пропраћена је и у Русији. „При јутарњем проласку херцега са супрогом [...] на аутомобил је била бачена бомба [...] Преступник, типограф Чабриновић био је ухапшен [...] Гимназиста 8 разреда Принцип из Грахова ранио је из браунинга херцега у главу и надвојвоткињу у стомак [...] Убица је ухапшен. Маса је желела да се обрачуна са оба преступника” (Moscow News, 1914). Руски цар је, како преноси штампа изразио искрено саучешће и осуду самог чина атентата. Међутим, већ наредног дана, анализирајући ситуацију која је довела до тог неприхватљивог чина, званична Русија је, путем медија, скренула пажњу на неприхватљив и неодржив дискриминациони положај Срба у Босни и Херцеговини али и у читавој Аустро-Угарској монархији. „Убиство у Сарајеву [...] представља резултат окупационе политике Аустро-Угарске. У Бечу, наравно не желе да признају ове разлоге и тиме докажу грешку сопствене политике. Тамо већ журе да окриве Србију” (Moscow News, 1914). С тим у вези, Русија је упозоравала на неоправдано ширење србофобије и подстицај мржње међу словенским народима. „Присталице хрватске странке Франка организовали су бурне демонстрације против Срба [...] У Сарајеву и Мостару су поново организоване антисрпске демонстрације. На неким српским кућама су разбијени прозори” (Moscow News, 1914).

У Краљевини Србији, становништво је, током тзв. „јулске кризе” било под притиском неспокојства и недоумице који је очигледно условљавао аустријски империјални цинизам. Након беспримерног ултиматума, поглед наде јавности у Србији био је упрт према Русији. „Свет се не бави толико распитивањем шта нота садржи [...] Главни интерес грађанства упућен је [...] држању Русије” (News, 1914). Руски политички врх био

је закупљен разматрањем овог ултиматума. Проценивши његову ароганцију и срочност ради неприхватања, не само у вези са једном тачком – како се Србија одредила у нади да ће моћи да релаксира односе са Аустријом и у покушају да изађе у сусрет свом великом суседу, већ у вези са осам тачака текста Ултиматума (*Diaries of the Emperor Nicolas II*, 1914). Ти разговори кретали су се у правцу карактеризације антируске балканске политике Аустроугарске монархије и њене апсолутне неоправданости. „За испуњавање планираног циља било је потребно уништити Србију, истерати Русију са Балканског полуострва и заменити је са Аустро-Угарском” (Sazonov, 2002, стр. 82). Свесна недовољне припремљености за сукоб и суочена са јачањем револуционарних антицарских идеја, Русија је подржала напоре Србије за смиривање напете ситуације. Међутим, ароганција и непопустљивост Беча, подржани из Берлина (Multatuli, 2014, стр. 188), условили су подозрење Русије у став Монархије. Неутемељено инсистирање Аустроугарске монархије да се Краљевина Србија окриви као одговорна за атентат, условио је став царске Русије да Србију узме под своју заштиту. О томе одлучно сведочи цар Николај други. „Када се ваше краљевско височанство обратило мени, оно се није преварило у срдачним осећањима које гајим према вама и у моме срдачном расположењу према српском народу [...] Русија неће остати равнодушна према Србијиној судбини” (*Russian diplomatic correspondence 1914*, стр. 34). Равнодушност Русије, уколико имамо у виду и емотивно и конфесионално упориште њене националне идеје била је у потпуности неочекивана. По читавој Русији штампан је манифест цара у којем је позивао на „братска осећања руског народа према словенима...”, пре свега према „Србији којој је Аустро-Угарска упутила, за државу непримерен ултиматум” (*The Highest Manifesto of God's 1914*). Објаву рата Аустроугарске Краљевини Србији Русија је прихватила с крајњом резигнацијом, одлучна да не дозволи нестанак Србије и тријумф Дунавске монархије. „Један сраман рат објављен је једном слабом народу. Гнушање је велико у Русији, а и ја учествујем у њему” (*German White Book*, 1914, стр. 56). Сукоб „мача” и „крста” покренут је и Русија није могла да изневери своју националну доктрину. „Када је разбојнички мач био извучен из корица и када се надвио на малом Србијом, руски народ се њему супротставио са крстом. Није само армија била мобилисана. Не, узнемирена Русија војску је послала из дубине свог националног бића” (Ern, 1991, стр. 221). О одговорном односу према државној политици, као и о поверењу које је начин њеног вођења стварао у народу, говори и остварено јединство у вези са прокламованом мобилизацијом. „19. јула 1914. (по старом календару – примедба С.М.) огромно моноштво народа са свих страна окупили су се на патриотским манифестацијама које су подржавале рат до потпуне победе” (Lor, 2012, стр. 22). О томе сведоче и ставови значајних учесника у тим догађајима, попут Александра Керенског. „Цела нација, становници малих и великих градова, као и селско становништво, инстинктивно су осетили да ће рат са немачком одредити политичку судбину Русију за много година унапред. Доказ за то је био однос људи према мобилизацији [...] Мање од четири процената војних обвезника није дошао на време на своја мобилизацијска одредишта” (Kerenski, 1993, стр. 89). У тумачењу историчара поменуте „руске школе” државни интереси Аустроугарске били су допуна немачких циљева, а Србија је била држава која је стајала на путу њиховог остварења. Тако је професор Виноградов писао о томе да је „иза агресивних авантура Аустро-Угарске увек стајала Немачка” (Nikiforov, 2014, стр. 48).

Домент саосећања

Рат се одужио, жртве су биле све бројније, а привреда земље је посустајала. Безизлаз и разочарање осећали су се и на фронту. „Живот војника у рату – то је живот кртице или жежа” (Extract, 1914). Друштвена криза, како су ратни дани одмицали, била је све очигледнија и бруталнија. Односи међу политичким актерима Русије постајали су све заоштренији. Супротности су се претварале у друштвени ривалитет и антагонизам самоуверених идеологија. Стварала се револуционарна атмосфера. „Русија се кида у мукама своје беспомоћности” (Bazilov, 1980, стр. 259). Неприхватање супротног мишљења довело је до грађанског рата који је имао далекосежне последице по развој руског друштва и државе. Русија није могла да избегне велика ратна дејства током двадесетог века. Идеолошки утицаји у формулисању националне идеје довели су до одређених промена. Међутим, опасност која се надвила над Русијом током Другог светског рата иницирала је обнову потраге за јединством. Та потрага инволвирала је у идентитет Совјетског Савеза – који је настао када је Руско царство нестало, бројне вредносне садржаје које је управо Русија предреволуционарног периода стварала. Заједништво и хришћанска саосећајност, као носеће идеје патриотизма у тешким ратним временима изнова су били актуелни. Руси, без обзира на идеолошке промене и временску дистанцу поново су им се окренули, овога пута истрајни у њој до победе 1945.

Saša S. Marković¹
University of Novi Sad
Faculty of Education in Sombor
Sombor (Serbia)

"THE CROSS" AGAINST "THE SWORD". RUSSIA, INTELLECTUALS AND THE NATIONAL IDEA OF 1914

(Translation In Extenso)

Abstract: The history of the Great War 1914-1918, in focus in the years marking a hundred year anniversary, is more than ever enriched by researches which aim is not only to shade light on military-political events only. Increasingly, professional community, but also every interested citizen, are able to learn about various aspects of social ideas and the creation of national identity. Russian social thought during the XIX century had an exceptionally complex development. In search for a content of their own identity the Russians had been looking to the West hoping it will offer them something new, but had also tried to express own autochthonous slavophile profile through tradition. Undeniably huge Empire had allowed for highlighting a specific role Russia had in development of humanity. At the beginning of the XX century a Russian social thought which was guiding the state had tried to amalgamate Christian universalism with nationalist egoism. The result was exceptional emotionality of the national idea which relied on intuitivism, a specific Russian role and its messianism. Rationally set out treatment of the state interests, although present in the final consequence of the decision, was marked by compassion. The Russian Tzar Nicholas II, although the military-political and economic situation in the country was not suggesting readiness, stood up in defence of the "Slavic brothers". The Russian people had supported the sentiment, and the German imperialism counted on it because it was itself driven by the "Teutonic domination".

Keywords: war, idea, duty, virtue, nation, patriotism.

Messianism of the Russian national idea on the eve of the Great War

At the beginning of the 20th century, the Russian Empire was burdened by numerous social controversies sourcing from, among other problems, controvert interest in leading the global politics. Despite the expectations, the military conflict with Japan in

---

¹ milnik.markovic@gmail.com

1905 brought the discontented people out on the streets of Moscow and Saint Petersburg in order to initiate reforms. The existing conservatism of Russia, which stipulated modernization of the society and tended to delay the preservation of the concept “Russian spirit” – personified in tsarism – had enabled the nation and the Church to begin the process of modernization of society. Lead by the idea to successfully merge the traditional and modern social and economical values, Peter Stolypin (1862-1911) started transforming the traditional Russia, restoring the trust in its ideological, economical and military power on the global level “It was necessary to realize the idea in the way, as not to oppose the development of capitalism, from one side, and ensure that the development of capitalism does not destroy the foundations of the domestic household” (Karpov 1925, p. 59). Lead by that concept, Stolypin also said: “We need a great Russia.” (Mensikov 2012, p. 205) The reforms, based on development of private property and competitiveness of the Russian agriculture showed as a positive experience in the development of the Russian state. “Stolypin as a minister was not a bureaucrat. For maintaining the basic existence of the Russians, it was like the current of fresh air, a possibility for the novel, well-established organization of the government, which was, in the years after the revolution, quite satisfactory, giving the hope and faith in the state.” (Mensikov 2012, p. 207) Russia once again started expressing hope in Western Europe and possible alliance in order to control the imperialistic pretence of the German Reich. “The emperors and empires were old, but the imperialism was quite new.” (Hobsbawm 1987, p. 60) Strengthening of Germany after its unification, accomplished on the wings of nationalistic determination and defamation of France – stimulated by the Prussian militarism – was, to extent, controlled by the politics of the chancellor Bismark.² With his withdrawal, the German Kaiser, indubitably counselled, was not satisfied with the domination in Europe, but started to think in terms of expansionism which, threatening, confronted the established interests of other countries. (Popov 1990, p. 263) Justifying this strategic visions of the future Germany, neglecting other nations’ interests and colonial aspirations, Wilhelm the Second intended to accomplish his nationalistic idea by military domination and territorial expansion. “Nationalism, which came up as the standard version of national ideology and programme, was, in its essence, expansionist in character.” (Hobsbawm 1987, p. 147). It was the beginning of arms race, the moment which had impact on strategical regrouping of geopolitical areas of Europe, and which, at that moment, embraced the words “si vis pacem, para bellum.” Such state of affairs on the international plane resulted in reformulation of national interests of European countries. Facing its own problems and leaning on the concept of Slavophilia, Russia created a doctrine of national interest of the Empire. “Panslavic alliance is a unique and stable foundation on which an autochthon Slavic culture could be created - the *condition sine qua non* of its development. That thought is the main line of our research.” (Danilevski 2008, p. 427) The imperial plummeting of Europe, oppressed by egoistical interests initiated “the search for hope” which implied ensuring confidence in international affairs. The influential social thinkers of Russia, searching for the answer, offered

---

² Considering the German national idea before the Great War, the Russians found the continuity of its imperial aggressiveness in the politics of Bismark’s domination. “The key idea of Bismark’s politics was disregard for peoples’ individuality and international relations. (Russian thought, 1914, p. 48).

the "Russian idea" as escape from antagonism. "Russian thought, Russian aspirations from the 19th and the beginning of the 20th centuries testify of the existence of the Russian idea, which fits to the character and vocation of the Russian people. Russian people are, typologically and by its spiritual structure, religious people. Religious discomposure is unique for those who do not believe." (Berdjajev 2006, p. 229) The creation of the Slavic world – "Славянского мира" (Danilevski 2008, p. 611) as a counterbalance to the idealistically exhausted West – revealed certain misunderstandings which incited the story of the "barbaric East" and Russia as its typical representative. "During the 19th century Europeans did not trust in either peacefulness of Russia or wisdom and progressivism of its emperors' conceptions. They were convinced that Russia strives for territorial expansion and intends to conquer all its neighbours... Western Europe does not know Russia." (Ilin 2015, p. 43) The signal of a serious conflict of cultural interests became the source of autochthon thought of Russian intelligentsia. "Fight with the West is a unique rescue instrument for healing our Russian culture, as well as for developing Panslavic sympathies." (Danilevski 2008, p. 520) Detection of Russian uniqueness which adopted cultural "clinch" with the West did not mean negation of Western civilization. On the contrary, values of the West were acceptable, but their national interest adaptations in Russia were an example of reduction of the primary expression of values. "Freedom of an individual is a principle of European civilization; it does not allow limitations and can only set limits by itself... Its introduction will unstopably bring us to the democratic constitution of the state based on the general principle of suffrage. (Danilevski 2008, p. 286) Looked through interests, these values mutated into their own ideological posterior which instigated egoistic self-confidence, threatening with the idea of nihilism to the survival of European civilization, to which Russia also adhered. "What is nihilism? Nihilism is materialism and nothing more." (Danilevski 2008, p. 349) The Russian social thought, which spawned the identity of the nation in thenceforth public doctrine, was acceptable, except for the studious critics of the existing civilization interests that offered its own concept of resolving the ongoing crisis. This break was to confront with the nation's own deficiencies. At the very beginning of the 19th century, Russian social thought was founded on complete denial of its own values. (Coplston 1992, p. 38) The solace was searched within human solidarity and Christian religion, in human repentance and its Christian-likeness. "It is not in our power to have others conduct properly towards us, but it is in our power to be grateful for those relations. We must not think about what will others tell us, but about what will we tell the world... It is important that the New Word of Russia was unmistakably foreboded by Dostoevsky. It is a word of reconciliation between East and West in the alliance of eternal truth of God and people's freedom." (Solovyov 2006, p. 92) From this religious philanthropism and conviction in the need to get closer to European civilization discourse, there was initiated the search for stronghold that will enable the cooperation. "Russia has shown quite well its own physical strength in these confrontations to both the East and the West - now it is on her to show them its spiritual strength in making peace." (Solovyov 2006, p. 90) Responsibility for emphasizing "the making of peace" was huge, even more so because this could be interpreted as a rejection of traditional Russian interests. Nevertheless, this discourse was a unique vision originating in Russia and inspired by redefinition of the role of Christianity in circumstances of technological advancement and geopolitical regrouping. The Russian idea, accomplished on foundations of Orthodoxy

reaffirmed its existing messianic character. “Russian messianism can be accepted even by a man from the West who respects his own great and sacred culture; even by some prophetically oriented Westerners.” (Berdjajev 1996, p. 138) Nationalism - characterized as territorial egoism of a politically unique nation could be overcome, in the waves of the new “Christian hope” as an act of cooperation, not antagonism. This course of thinking was expressed by Vladimir Solovyov, who claimed that “the idea of the nation is not what the nation thinks of itself in time, but what God thinks of it in eternity.” (Solovyov 2006, p. 100) Deformation of egoism of the national idea and facilitating its survival made sense in the universalism discovered in the Bible. (Solovyov 2006, p. 107) This context was in contradiction with the then-present ethnophilia, that is, with the approach that universalism of Christianity was subjected to the national idea.

Russian empire, in the concept of ideology of self-statehood – which dominated in the 19th century leaned on religious belonging and national trust. Despite that, demographic structure of the Empire’s population emphasized its multinational character. Acknowledgement of the demographic situation and reliance upon Christian universalism strengthened the idea of patriotism which appreciated national confessional diversity on one side, and concentration on the individual, on the other. Russian self-statehood transformed in direction of raising the consciousness about the responsibility of its citizens. Identity of a person means their strong emotional and rational expression. Their relation stood on the intuitive approach, which was fancied by the faith of an individual, led by altruism – idea of Man-God. That is why we should not start philosophizing or theologizing from either God or man but from Man-God.” (Lubardić 2003, p. 40) The danger of this idea lay in its ideologization which offered mysticism as an escape from reality. (Loski 1995, p. 35) Mysticism could succeed only in circumstances of distrust in one’s own attitudes and disappointment from misunderstanding. It should be noted that this concept of compassion for the Russian national idea slowly managed to confront the existing idea of Russian nationalism. New circumstances of war horrors influenced the breakthrough of universal new idea as opposed to nationalism, but it could also have brought disappointment which tend to plummet into mysticism. “If in a decade before the war representatives of the most extreme *Russification* wanted to convert the national minorities into Orthodox Christianity and assimilate them to Russian culture, the war brought qualitative changes.” (Lor, 2012, pp. 199-200)

Nevertheless, on the eve of the Great War, Russia, with the breadth of understanding and tolerance for others’ customs and traditions, tended to become a homeland for the current demographical, confessional and national diversity of the people who lived within the borders of the empire and hoped for accomplishing the idea of Panslavic unity, but also creating a community with other nations within thoughtfully shaped togetherness (“sobornost”) – founded in Christianity and expressed socially. “I am convicted that it is Russia only that had talented leaders who, two or three thousand years ago, could have solved the Slavic question which is a part of today’s tragedy.” (Mensikov, 2012, p. 217) Support of the Russian national idea by the Church was inevitable. Nevertheless, the influence of nationalism needed control. “Modern nationalism made the national self-consciousness of East European people even more mundane and, therefore, put the sense of Christian universalism out of balance.” (Majendorf 2008, pp. 293, 294) Russian national ideologists were determined to overcome the process of reductionism of Christian

thought. (Solovyov 2006, p. 100) Supported by the tsar, this religious monopoly of the Church as an organization, in this context, could have led to political fervour which is not any less expansionist than the politics that is considered aggressive. "In that way, the Church, which is in reality unbreakable scale of ecumenical unity and solidarity, became for Russia a palladium of narrow-minded national particularism, and quite often the passive arms of egotistic political hatred." (Solovyov 2006, p. 100)

Universalism of the Russian national idea had a stronghold in emphasized syncretism of nationalism and Christianity. "National and religious moments intertwine and in some points they mysteriously merge." (Berdjajev 1990, p. 86) It originated from the contemporary treatment of Orthodoxy, that is, from liberalization of the idea of freedom of will and choice, in an attempt to modernize the traditional teachings of Orthodoxy. (Bilington 1988, p. 584)

Exclusiveness of nationalistic perception was "enhanced" by the religion which sought understanding of others while hoping for preservation of one's own. This approach was a consequence of domination of "intuition" in assessing the social ideas. Serbian people also nurtured such attitudes. "Serbs have got rid of national self-adoration and all chains of history by religion, by constantly developing the consciousness about deep and organic relations with other nations and their cultures, which is easy to verify. (Bigović 2000, p. 223) As opposed to the scientific doctrine, national idea was created with artistic expression of Dostoevsky, before all, but also Pushkin, Gogol, Tolstoy and others. "Without a more detailed review of the solution of the Eastern question in the work of Dostoevsky, we should bear in mind that in the Diaries of the writer the role of Russia in the history of the world comes down solely to the mission of protecting and saving the Slavic brothers. On the contrary, this political-historical mission emerged from the more general belief in messianic character of Russian people – the idea which adds universalism to (national) particularity. Although he regarded that every great nation considers themselves salvation for the world, Dostoevsky, in a speech on Pushkin in 1880, claimed that belief in historical messianic role is justifiable only in the case of Russians." (Subotić 2013, p. 53) Russian people have brought their national idea to much higher level, hoping to exceed its own limitations. "What is nationalism? Algebraically it is an x , which means a very complex and multi-layered content. But the bit of nationalism is noble egoism, poetic and earnest, persistent like the soul, like consciousness." (Mensikov 2012, p. 210)

Nobleness could have been achieved also through compassion for unseemly and unjustifiable suffering of other nations, both the close ones – among them Serbs – but also those with opposite attitudes. That's why Berdyaev writes that: "the secret of every national being deserves compassion, it needs to be seen even when we speak of a nation which is our enemy." (Berdjajev, 1990, p. 75) Reflection of this attitude in foreign affairs, as interpreted by certain contemporary circles of Russian historiography, was "peacefulness", not a war-hooting propaganda. (Multatuli 2014, p. 23)

"The Cross" against "The Sword"

Before the First World War, definition of Moscow as "the third Rome", was not an isolated European talk about the speciality of Moscow's political role (Hosking 2006) but of its irrational character – which abstracted historical processes, and was much more

dedicated to the acquisition of emotional support from individuals and the public. Determination to accomplish, at all costs, the interests which obviously jeopardized identities of others, made a gap between European countries in the military-political and geostrategic affairs. Pondering over these contradictions of the contemporary society, attempting to understand them and to take a stance against their sources and motives, the Russian intellectuals adopted the devastating antagonism (based on Slavic dedication and traditionalism) in the direction of conquering liberal spirit and human trust by power surge and planned organization of force. Metaphorically, the clash between Russia and Germany, which was more and more evident (since the motive was avidly searched for) was designated by the terms “the Sword” and “the Cross”. The “Sword”, represented the uncontrollable and ambitious power of the German Reich, and the “Cross” represented humility, righteousness and compassion towards cohabitants and other Slavic nations, before all - Serbs. “When the bandit sword was taken out from the covers and was woven over small Serbia, Russian people rose against it with a cross.” (Ern 1915, p. 6) German Reich, in this context was considered a provisory militant structure, with purpose to foster and strengthen military power. It is important to emphasize that Russian intellectuals, years back, called Germany “The Prussian Empire” and “the concentration camp” (Kareyev 1883)

Cultural achievements of the German people’s utilitarianism inspired the compatriots with the feeling of German race supremacy. Unity of culture and militarism was Russian’s interpretation of the conflictive stance of the United Germany. “Our (German – note S. M.) culture and our militarism are one.” (Ern 1915, p. 12)

The German attitude towards this clash and coupling the culture with militarism, which Russians criticized as an example of aggression, was founded on defensive justification of values and national identity. A significant level of national unity was achieved. “The poor and rich have been united...singing, joined the marching procession.” (Antolović 2016, p. 265) In formulation of defensive patriotism and “heroic war” participated numerous German intellectuals, for whom the Russian soldiers were “Russian herds of brutality and bestiality” - accomplices to the crime committed by France and England. (Antolović 2016, p. 274) For such perception of war reality, militarism was not a threat from conquering, but the only foothold for defending German people from destructive pretences of the East, that is, the “Russian despotism” as Wilhelm, the German Kaiser, called it. Russian answer to the attitudes the attitudes of German intellectuals came quickly.

At the beginning of the 20th century, Russian scientists held the idea that the science was a unique human resource which does not depend on borders, nor national and political doctrines. Therefore, they actively took part in political life of the country in order to reform the conservative public idea and open the country towards modernization. (Kolcinskiy 2007, p. 21) Their “scientific internationalism” had influence on relations with scientific organizations of other countries in order to transfer the positive practices to the institutions of Russia. Therefore, in the eve of the Great War sprang a kind of social paradox. Namely, while the geopolitical alliance of the state was turned to France and England, the scientific public was under influence of Germany and its organizations. “In pre-war years the scientists of Russia continued the search for a mode which would support the German model, that contradicted the German foreign affairs based on the allied duties against England and France.” (Kolcinskiy 2007, p. 21) Ideologization of German scientists’ opinion in favour of nationalism devastated the concept of “scientific internationalism” and produced the reac-

tion from Russian scientists. They stood in defence of their country, accusing the former role model – Germany – for betrayal of the supranational codex of science. By that, the international character of the scientific bonding became subjected to national interests. (Kolcinskiy 2007, p. 34) Visibly upset, Russian scientists wrote about "the Catholics bowing the German scientists." (Day 1914), This kind of dependence on German science about which Russian scientists wrote, protesting against the German intellectuals' support of to the war objectives, was coloured with disappointment and deception. The church stood on the same ground. The *Church herald* in the 19th century noted that "for Russians it was impossible to forget the governing logic of Germany in European civilization" (Buldakov 2015, p. 167)

Convinced that they will free "the Russian spirit from German craft-work" (Day 1914), the scientists supported the war policy of their country. The message sent to the young people and the future scientists of that time – was to turn to scientific resources of the homeland. "Doesn't anyone here support the idea that our young scientists shouldn't go to Germany for dissertations, but should produce them at home, in Russian language?" (Moscow News 1914) War trenches were dug in science too, and this was interpreted as an act of patriotism. In the same manner read the "Answer to German intellectuals" with the signatures from 166 university professors from Saint Petersburg and Moscow (Day 1914). "The patriotic science has become self-sufficient and had national magazines and professional societies." (Kolcinskiy 2016, p. 129)

It should also be noted that along the mainstream scientists there were those who categorically rejected war as a way of solving international conflicts. One of them was a historian and sociologist, Nikolai Ivanovich Kareev (besides Vinogradov and Kovalevsky) (П. Г. Виноградов, Н. И. Кареев, М. М. Ковалевский), a representative of the well-known "Russian school." Holding to the Latin proverb "Inter arma silent Musae", Kareev did not want to accept the uncritical character of his compatriots' national expression. When the war began, he considered it as reality which needs to finish as soon as possible, and the vision of the post-war time should be reestablishment of cooperation. This prominent historian accepted the view that Germany had chosen nationalism as a way of articulating its interests, but also emphasized that Russia had a problem with nationalism which was expressed in personal reflection of German national idealism. Kareev wrote that "German nationalistic idealism has turned into Russian Slavophilia." That is why his anti-Germanism did not stop supporting the Russian nationalism. Both of them were the representatives of an inadmissible ideology of extremism. German "chauvinistic euphoria" (Filmonov 2015, p. 108) had, in the interpretation of Kareev, an adequate pendant in the "submissive chauvinistic tone" of the Russians. (Filmonov 2015, p. 108)

Unlike this barely notable discourse, the majority of university professors reacted to the German interpretation of militarism in pen. Their opinions had mutual bases in designating the concept of militarism. For Russians, it was a way to accomplish the German domination, in no way German defence. Analysing German social and national idea, at the start of the Great War, Russian intellectuals tried to recognise tradition of conservative German thought and motives of her contemporary imperial colloquy. "History of Germany in the last years has shown a prophetic depth of those words." (Russian thought 1914, p. 43)

In that way the approach of racial rivalry between Germans and Slavs has gained prominence. "Slavic race is, by its historical position, counterpoised to the German race."

(Berdjajev 1996, p. 142) This extreme transformation of the German national idea into nationalistic expansionism occurred when the German spirit, as the Russians interpreted, felt the need for achieving the “German will” - “немецкая воля”. (Russian thought 1914, p. 45) It could have been achieved, thanks to the unacceptable misunderstanding in attitudes of other nations, with a persistent force, strong determination, and by the vehemence of the national egoism - “национальное самолюбие”. (Russian thought 1914, p. 52) All these circumstances, which influenced the eclecticism of the German national-political doctrine, fabricated the beginning of the war which, for Russians, was a defence, from the national-public as well as from the standpoint of Slavic idea of togetherness.

Serbs and contextualization of Russian messianism

At the beginning of the 1914 the West European countries, as well as the countries of the Balkans, and before all the Kingdom of Serbia, considered with overt hope that, the military-political situation will stabilise after the Balkan wars and the peace would be the most acceptable military-political reality. The same was felt in Russia. “The atmosphere in Russia, Europe and the whole world was calm: peaceful, creative working endeavour of hundreds of millions, relaxation of thousands. Nobody expected terrible events those days.” (Kondurški 1915, p. 7) The assassination in Sarajevo did not ruin the atmosphere of calmness, and the European diplomats were on a holiday. The news on the death of Austria-Hungarian Crown Prince Franz Ferdinand, and his spouse Sofia, was accepted with great interest in Russia. “During the morning procession of the Herceg with his wife...a bomb has been thrown at the car... the offender, typographer Čabrinović has been arrested... Gymnasium student of the 8th grade Princip from Grahovo has wounded the prince on the head and the archduchess on the stomach from a Browning pistol... The murderer has been arrested. The mass wanted to square up with both offenders.” (Moscow News 1914) Russian tsar, according to the press, expressed condolences, condemning the act of assassination. However, the very next day, analysing the circumstances causing this unacceptable act, the Russian official media statement pointed to untenable discriminatory position of Serbs in Bosnia and Herzegovina but also in the whole Monarchy of Austria-Hungary. Negation of national expression of Serbs, their disallowment to articulate cultural ideas incited a revolutionary movement of the youth. Taking young revolutionaries from Europe, they considered that national freedom could be achieved only by constant activism. Criticizing the politics of the Danube Monarchy to have done nothing about incapacitating Serbian and Yugoslav national rebels, Russia was on the track of events that brought to the unjust assassination. This kind of attitude did not have understanding for Austria’s condemnation of Kingdom of Serbia as the main instigator and creator of the archduke’s murder. “Assassination in Sarajevo ... presents a result of the occupational politics of Austria-Hungary. In Vienna, of course, they did not want to accept these reasons, not having to admit that their policy made mistakes. “Over there they are eager to blame Serbia. (Moscow News 1914)

In the Kingdom of Serbia during the so called “July Crisis” people were restless and confused due to Austrian imperial cynicism. After the unprecedented ultimatum, the eyes of hope of the Serbian people were directed towards Russia. “The world does not want to know what is the content of the note...The main interest of citizens was directed towards... holding to Russians.” (News 1914) Russian political leadership was preoccupied with con-

sideration of this ultimatum, deeming its arrogant concept unacceptable, in eight paragraphs where one of them noted not only in one paragraph – th how Serbia should try to relax the relations with Austria and meet the requirements of its great neighbour. "On Thursday night, Austria delivered the ultimatum with their conditions to Serbia, eight of which were unacceptable for one independent country. The response deadline was to expire the following day at 6 o'clock. It was obvious that dialogues were held only about one subject"(Diaries of the Emperor Nicolas II, 1914) These talks developed into characterising the standpoint of Austria-Hungary as groundless and anti-Russian. "For the fulfilment of planned goals it was required that Serbia is destroyed, Russia expelled from the Balkans and replaced by Austria-Hungary." (Sazonov 2002, p. 82) Aware of unpreparedness for the clash and confronted with strengthening of revolutionary anti-tsar ideas, Russia gave support to the efforts of Serbia to calm down the tending situation. However, arrogance and relentlessness of Vienna, supported from Berlin (Multatuli 2014, p. 188) conditioned the suspicion of Russia in intentions of the Monarchy. Unfounded insistence to blame the Kingdom of Serbia for the assassination, conditioned the Russian Monarchy to take Serbia under protection. On that there was a decisive testimony from tsar Nikolai the Second. "When your royal highness addressed me, it has not been misled in the cordial feelings that I foster towards you or my warm-hearted feelings for the Serbian people... Russia will not stay indifferent for your people's destiny." (Russian diplomatic correspondence 1914, p. 34) Indifference of Russia, if we take insight into the emotional and confessional provisions of its national idea was completely unexpected. Across Russia the Russian monarch's manifest of the was printed, and in it, he called for "brotherly feelings for the Slavs... before all - the Serbs, to which the Monarchy of Austria-Hungary has sent an ultimatum..." (The Highest Manifesto of God's Mercy, p. 1914) Declaration of war by Austria-Hungary to the Kingdom of Serbia, was seen by Russia with terminal resignation, and with decisiveness not to allow the dissolution of Serbia and the triumph of the Danube Monarchy. "A shameful war was declared to an innocent country. Shock of great extent is felt in Russia, and I also feel that way."(German White Book 1914, p. 56) The clash between the "sword" and "the cross" was initiated and Russia could not betray its national doctrine. "When the bandit sword was taken from its covers and was raised over small Serbia, Russian people fought it with a cross. Not only was the army mobilised. Agitated Russia sent the people from the depth of its national being." (Ern 1991, p. 221) The preserved unity during the state of proclaimed mobilization tastifies the responsibility of the state politics, as well as the trust of the citizens . On the July 19th the year 1914 (Julian Calendar - note S, M.) vast majority of people from all sides assembled at the patriotic gatherings supporting the people in war until the final victory." (Lor 2012, p. 22) Testimonies could be found in the writings of prominent participants in the clashes like Alexander Kerensky "The whole nation, inhabitants of small and big towns, as well as the rural population, instinctively felt that the war with Germany will destine the politics of Russia for many years ahead. The proof was the thought of people towards the mobilization... Less than four percent of the conscripts did not come on time to their mobilization destinations." (Kerensky 1993, p. 89) According to historians of the "Russian school", public interests of Austria-Hungary was an amendment to the German objectives, and Serbia was a state which stood on the path of their accomplishment. In that vein, professor Vinogradov wrote that "behind the aggressive adventures of Austria-Hungary there had always stood Germany." (Nikiforov 2014, p. 48)

The reach of compassion

The war had nevertheless protracted, the body count raised, and the economy of the country was collapsing. Hopelessness and disappointment were felt at the battlefield. “The life of a soldier in a war – it is a life of a mole or a hedgehog.” (Extract 1914) Social crisis, as the war days passed, was more obvious and more brutal. Relations among the political actors in Russia had become more and more tense. The opposites had been turned into social rivalry and antagonism of self-confident ideologies. A revolutionary atmosphere was created. “Russia cries in suffering due to helplessness.” (Bazilov 1980, p. 259) Refusing the opposite opinion ignited the civil war, which had long-term effects on the development of Russia and its society. Russia could not avoid the Great War actions during the 20th century. Ideological influences in formulating the national idea brought about certain changes. Nevertheless, the peril which leaned over Russia during the Second World War had restored the search for unity. This search had created the identity of the Soviet Union – which took place over the dissolved Empire. Numerous values that Russia of pre-revolutionary period had created – community and Christian compassion – as governing ideas of patriotism became significant once again during the difficult wartimes.. Regardless the ideological changes and time distance, Russian people have turned to these values once again, this time more persistent to the victory of 1945.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Antolović, M. (2016). Ideas from 1914: German intellectuals and the legitimization of the German Reich policy during the First World War. *Issues in Ethnology and Anthropology*, 1(11), 263–285. [In Serbian].
- Bazilov, L. (1980). *Demolition of the Russian Empire*. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian].
- Berdjajev, N. (1990). *The Philosophy of Inequality*. Budva: Mediteran-Oktoih. [In Serbian].
- Brdjajev, N. (1996). *The meaning of creativity, second book*. Belgrade: Logos. [In Serbian].
- Bilington, J. (1988). *Icon and Ax*. Beograd: Work. [In Serbian].
- Bigović, R. (2000). *Church and Society*. Beograd: Hilandar Fund at the Faculty of theology Belgrade. [In Serbian].
- Buldakov, V.P. (2015). 1914: Russian culture was the face of the European crisis. *Political conceptology*, 1, 143–186. [In Russian].
- Coplston, F. (1992). *Philosophy of Rus*. Beograd: BIGZ. [In Serbian].
- Danilevski, N.J. (2008). *Russia and Europe: A look at the cultural and political relations of the Slavic world to the German-Romance*. Moscow: Institute of Russian Civilization. [In Russian].
- Day. (1914). “Reply to the German scientist”, signed by 166 representatives of the university community of Petrograd and Moscow. 21 December [In Russian].
- Day. (1914). *Protest Scientists*. 25 November [In Russian].
- Diaries of the Emperor Nicholas II, Volume II, 1905–1918*. [In Russian]. Preuzeto sa http://legitimist.ru/lib/history/022_dnevniki_imperatora_nikolaya_ii_tom_2.pdf 2017 Jul 25.

- Ern, V. (1915). *The sword and the cross*. Moscow. [In Russian].
- Ern, V. (1991). *Sword and cross*. Moscow: Publisher Pravda. [In Russian].
- Fatherland. (1914). About Germans. Number 2, 9. November [In Russian].
- Filimonov, V.A. (2015). N.I. Kareyev and First World War: A glimpse of an eyewitness and a historian's reflexion. *Vestnik Nizhegorodskogo Universiteta im. N.I. Lobachevsky*, 1, 106–112. [In Russian].
- German White Book, (1914). *Telegram of Nikola II, Wilhelm II, from 16/29 July 1914, Serbian-Austrian and European War, diplomatic and other documents, Niš*. [In Serbian].
- Hobsbawm, E. (1987). *The Age of Empire*. (str. 1875–1914). New York: Vintage books.
- Hosking, G. (2006). *Rulers and Victims: The Russians in the Soviet Union*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ilin, I. (2015). *National Russia: Our tasks*. Moscow: Algorithm. [In Russian].
- Kareyev, N.I. (1883). “What did Prince Bismarck mean?” *A political letter from Germany*. [In Russian]. Preuzeto sa http://az.lib.ru/k/kareew_n_i/text_1883_bismarck_oldorfo.shtml 2017 Aug 4.
- Karpov, N. (1925). *The agrarian policy of Stolypin*. Leningrad: Working Publishing House “Priboy”. [In Russian].
- Kerenski, A. (1993). *Russia at the historical turn. Memoirs*. Moscow: Publishing House “Respublika”. [In Russian].
- Kolčinskiy, I. (2007). “The First World”, and some vectors of the transformation of science in Germany and Rossi. U I. Kolčinskiy, D. Bayrau, & -Russian Academy of Sciences (Ur.), *Science, technology and society of Russia and Germany during the First World War*. St. Petersburg: Publishing House “Nestor-History”. [In Russian].
- Kolčinskiy, I. (2016). The First World War and the Mobilization of Science. *Political conceptology*, 4, 124–142. [In Russian].
- Konduruškin, S.S. (1915). *After the war, Essays on the Great European War, (August 1914–March 1915)*. Petrograd: Publishing Association of Writers. [In Russian].
- Lor, E. (2012). *Russian nationalism and the Russian Empire: A campaign against “enemy subjects”, during the First World War*. Moscow. [In Russian].
- Loski, N. (1995). *History of the Russian philosophy*. Podgorica – Belgrade: CID. [In Serbian].
- Lubardić, B. (2003). *Nikola Berdyaev changed Ungrund and Ots*. Belgrade: Brimo. [In Serbian].
- Menshikov, M. (2012). *Great Russian idea*. Moscow: Institute of Russian Civilization. [In Russian].
- Moscow News. (1914). Malice in Sarajevo. 17 (30) jun [In Russian].
- Moscow News. (1914). Austria and annexed provinces. 18 June (1 July)[In Russian].
- Moscow News. (1914). Demonstration against the Serbs. 19 June (19 July) [In Russian].
- Moscow News. (1914). Russian tourists and scientists in Germany. 19 December 1914. (1 January 1915) [In Russian].
- Multatuli, P.B. (2014). *God grant, only not to be drawn into war!, Emperor Nicholas II and the pre-war crisis of 1914 Facts against myths*. Moscow: Russian Institute for Strategic Studies. [In Russian].
- New time. (1914). The protest of representatives of Russian science against the wrongful conduct of the war by Germany and Austria-Hungary. November 21 (December 4) [In Russian].

- Nikiforov, A. (2014). "Origin and character of the First World War in the liberally patriotic discourse of the historians of the" Russian school "(1914–1916)". *Yaroslavl Pedagogical Bulletin*, 1 (Humanities)(3), 45–52. [In Russian].
- News. (1914). The impression in Belgrade. 12. jul [In Russian].
- Popov, Č. (1990). *Civic Europe, 1770-1914. Social and Political History of Europe*. (str. 1871–1914). Beograd, Zavod za udžbenike. [In Serbian].
- Russian diplomatic correspondenc*. (1914). Niš. Telegram of his emperor majesty of emperor Nikolaj Kraljević Aleksandar Srpski, Serbian-Austrian and European war [In Serbian].
- Russian thought. (1914). The German idea. 12 December [In Russian].
- Sazonov, S.D. (2002). *Memories*. Minsk: Harvest. [In Russian].
- Solovyov, V. (2006). *The light of the source*. Beograd: Logos. [In Serbian].
- Subotić, M. (2013). *Russian themes: Messianism, intelligence, nation*. Belgrade: Logos. [In Serbian].
- Subotić, M. (2011). Moscow as the third Rome: A contribution to the history of Russian Mesianism. *Philosophy and Society*, 1, the first part, 167–192. [In Serbian].
- The Highest Manifesto of God's Mercy, We, Nicholas the Second. Vologda Diocese of Vedomosti, 1. August 1914, brochure 14.